

Utstillinger av samer i tida 1822–1934

Cathrine Baglo

I perioden 1822–1934 ble flere hundre samer fra Norge, Sverige og Finland utstilt i europeiske og amerikanske byer. Dette skjedde dels gjennom de såkalte verdensutstillingene som kolonimaktene arrangerte fra og med 1850-tallet. Langt hyppigere var imidlertid framvisninger i dyrehager, fornøynelsesparker og sirkus. Her ble samene installert med sine rein og telt og bedt om å opptre med sitt dagligliv for de besøkende.

En av de første virkelig store begivenheter der levende mennesker inngikk som utstillingsobjekter, fant sted i London i 1822–1823. Da brakte museums- og showmannen William Bullock et dusin rein og rørossamefamilien Jens Thomasen Holm, kona Karen og deres vesle sønn til byen. Her ble de utstilt i London Museum of Natural History and Pantherion – eller Egyptian Hall som det også ble kalt – som Bullock hadde åpnet ti år tidligere. Publikum var henrykt og i løpet av de første seks ukene var utstillinga sett av 58 000 besøkende. Snart ble samene også sendt på turne til andre byer i England.

I løpet av første halvdel av 1800-tallet arrangeres flere lignende utstillinger av folk fra ulike deler av verden. London var i første omgang sentrum for disse utstillingene, men mange gjestet også andre europeiske og amerikanske byer. I 1822–1826 opptrådte for eksempel en

inuit-familie både i Berlin, Dresden, Hamburg, Praha, Wien, Stuttgart, Strasbourg og Paris, i tillegg til London og Amerika. Det var ikke uvanlig at en og samme utstilling ble booket inn på en rekke ulike etablissementer; teater, konserthaller, lysthaver og museer.

Til tross for at utstillinger av ikke-vestlige mennesker foregår jevnlig både i Europa og Amerika i løpet av første halvdel av 1800-tallet, er det likevel først på 1870-tallet at dette fenomenet blir utbredt. Særlig ble det organisert mange utstillinger i tida 1875–1910, også kalt utstillingenes «storhetstid». At dette grovt sett sammenfaller med rase-teoriens og sosialdarwinismens storhetstid, var som vi skal se neppe tilfeldig. Fra nå blir også fornøynelsesparker, sirkus, og særlig dyrehager, de viktigste europeiske arenaene for slike utstillinger av «naturfolk». Dyrehager hadde fram mot 1870-tallet vokst voldsomt i popularitet, og alle større

byer med respekt for seg selv hadde fått sin egen. Dette satte dyrehandleren Carl Hagenbeck i Hamburg på tanken om å innføre en ny attraksjon i tillegg til løver og elefanter. I 1874 engasjerer han en gruppe samer fra Karesuando og Tromsø til å la seg utstille i sin dyrehage hvor de ble installert med «telt, våpen, sleder og hele sit Husudstyr». Hagenbecks såkalte «antropologisk-zoologiske» utstillinger turnerte store deler av Europa – også Norge – i mer enn 50 år, nærmere bestemt fra 1874–1931. Sommersesongene ble gjerne fylt opp med utstillinger av folk og dyr fra den sørlige halvkule, mens samer, inuitter, kalmukker og andre trakk publikum til dyrehagen i vinterhalvåret. Bare i løpet av påsken 1878 besøkte 44 000 mennesker Hagenbecks dyrehage i Hamburg hvor en inuit-familie fra Grønland ble utstilt som avslutning på en lengre turne.

En annen viktig scene for utstillinga av ikke-vestlige mennesker var de såkalte verdensutstillingene. Verdensutstillinga i Paris i 1878 framheves ofte som banebrytende i europeisk sammenheng. Her ble mer enn 400 mennesker fra ikke-vestlige kulturer installert i såkalte «innfødte landsbyer». Med verdensutstillinga i samme by i 1889 fikk fenomenet sitt definitive gjennombrudd, og blir fra nå av et populært innslag på de fleste internasjonale utstillinger både i Europa og Amerika. Den største av dem alle var verdensutstillinga i St. Louis i 1904. Her, i den såkalte «Congress of Nations», utgjorde den filippinske avdelinga alene nærmere 1200 mennesker utstilt i kunstige landsbyer fordelt over et 190 mål stort område.

Utstillinga av ikke-vestlige mennesker på verdensutstillinger hadde ikke

samme hyppighet som framvisningene i dyrehager, fornøylesparker og sirkus, men nådde publikum i et omfang som først ble overgått av moderne medier som radio og TV. Den aller første verdensutstillinga som ble holdt i London i 1851 ble besøkt av nesten seks millioner mennesker, og ved Parisutstillinga i 1900 hadde tallet vokst til 50 millioner, det vil si mer enn ti ganger innbyggertallet i Paris – i dag. Og det er som massemedium at utstillingene av levende mennesker får sin spesielle betydning. For i likhet med andre samtidig tilkomne massemedier, som det moderne museet og fotografiet, kom de til å formidle et helt spesielt bilde av andre kulturer, et bilde som både hentet mening fra – og ga mening til – datidas kultursyn og raseteorier.

Iscenesettelser av primitivitet og rase

Utstillingene foregikk etter hvert innenfor helt faste, standardiserte rammer. Boplassen, familien og iscenesettelser av hverdagsliv var alltid kjernen i utstillinga. Autentisitet – at utstillinga var «ekte» – var viktig. Besøkeren skulle få en opplevelse av virkelig å være tilstede i det fremmede. Om de originale boligene ikke kunne medbringes, ble det vanligvis bygd gjengivelser i medbrakt materiale – ofte av de innfødte selv. Videre var det vanlig at det i utstillingene inngikk flora og fauna som fantes i de områder der de utstilte folkene bodde: *«Der er plantet Graner paa deres lille Boplads, saaledes at det hele skal tage sig ud som «Lapland»,* het det om ei utstilling av samer i Århus zoologiske hage så seint som i 1934. Det ble også stilt krav om at påkledningen var «ekte». Dette var ofte ensbetydende med historiske drakter, eller som det het i en arbeidskontrakt inngått mellom firmaet Carl Hagenbeck og en sørsamisk utstillingsdeltaker i 1926: *Vedkommende forplikter seg; «at bære den dragt og de ting som Hagenbecks fuldmægtig paalegger hende at bære, og*

I 1926 engasjerer Adrian Jacobsen en gruppe sørsamer for firmaet Hagenbeck. Gruppen besto av Mathias Mortensen, kona Kristina og fire av deres barn, Jon. M. Nordfjell, ekteparet Nils og Margareta Ringdal og Karin Fjellner. Her fotografert i Hagenbecks dyrehage i Hamburg.

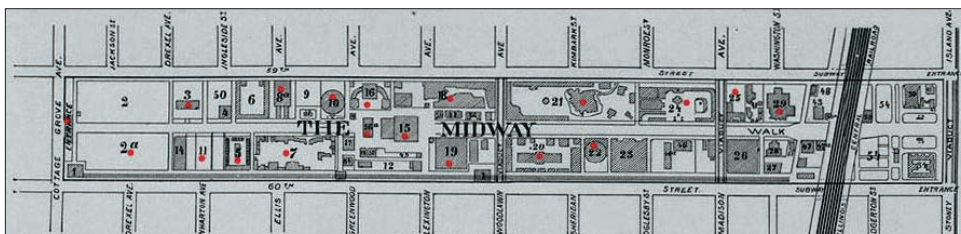
Foto: Hagenbecks arkiv

som skal gjengive Samernes dragt i tidligere tider».

Hvordan de ulike folkene skulle opptre, fulgte også faste, oppsatte program. Mens de første utstillingene var mer «passive» blir kravet om iscenesatte handlinger større og oppbygginga av innholdet i utstillingene stadig mer kompleks. I den samme arbeidskontrakten fra 1926 står det også at vedkommende erklærer seg villig til; «at före og fodre de hende anviste rensdyr, nedrive og atter oppbygge telte, fange ren med snare, kjøre med rensdyr samt alt andet der maatte forlanges av hende, og som forefalder i et «Schow». Ofte var det arrangørenes stereotypiske forventninger som mer enn noe annet dikterte innholdet i utstillingene. På verdensutstillinga i St. Louis i 1904 kunne man se igorotter fra Filippinene tilberede og spise hundekjøtt. Ikke langt unna kunne man la seg blende av lettkledd, kvinnelig krigere fra Benin – introdusert som «amazoner» – som lekesloss med hverandre, eller

Øverst: Fra «Lapland Village» på Midway Plaisance, verdensutstillinga i Chicago 1893. Fra venstre Nils Bull fra Holtålen, kona Margrete, født Kant, og sønnen deres. Barnas navn er ukjente.

Nederst: Kart over Midway Plaisance, ei 1,6 km lang gate hvor restaurantene, underholdningsfasilitetene (deriblant George Ferris' gigantiske karusell) og de etniske landsbyene lå tett i tett. Lapland Village som nr. 11.

KEY TO THE MIDWAY

1 Station Sliding Railway	13 French Cider Press	26 Hagenbach's Animal Show	41 Irish Village
2 Military Encampment	14 National Hungarian Orpheum, 40x50	27 Station Sliding Railway	43 Electric Scenic Theatre
27 Wild East Show	15 Ferris Wheel	28 Venice Murano Company	43a Aztec Village
3 Sitting Bull Cabin	16 Algeria and Tunis, 165x280	29 Libbey Glass Company	44 Model Eiffel Tower
4 Brazilian Concert Hall	16a Vienna Café	30 National Dress and Costume Company	45 Diamond Match Company
5 Dahomey Village, 150x195	17 Fire and Guard Station	31 Persian Theatre	46 Dutch Settlement
6 Captive Balloon	18 Street in Cairo, 223x391	32 Adams Express	46a Johore
7 Austrian Village, 195x510	19 Moorish Palace	34 Irish Industries	47 Log Cabin of '76
8 Chinese Village, 150x225	20 Turkish Village	35 Model of St Peter's	47a Colorado Gold Mine
8a Clow Water Closet	21 German Village	36 Pompeii Theatre and Panorama	48 Clow Water Closet
9 American Indian Show	22 Panorama of Bernese Alps	37 Combination Booth	50 Ostrich Farm
10 Panorama of Volcano Kilauea, 135x225	23 Natatorium	38 Indian Bazaar	51 U. S. Submarine Diving Company
11 Lapland Village	24 Javanese Village	40 Workman's Home	52 Indian Bungalow
12 Ice Railway	25 Japanese Bazaar		54 Nursery Exhibit

forskrekkes av afrikanske «pygmeer» som illuderte halshugging.

Det ble også stilt krav om at de som deltok skulle ha et utseende som tilsvarte de «riktige» rasemessige typene. Man måtte heller ikke se for sivilisert ut i hårfrisyre og øvrig framtoning, eller ha europeisk klingende navn. I så fall måtte de lukes vekk før de kunne stilles ut. På samme vis som de utstilte folka kunne bli gitt passende eksotiske navn finnes det også eksempler på at de ble «stylet» for å framstå som tilstrekkelig «ville». Etnografen Ernst Manker forteller om et møte på 1930-tallet med en same fra Malå i Västerbotten som i sin ungdom hadde deltatt på utstillinger i ikke mindre en «sju kongarikene», «tre kejsardömen» og «196 städer»:

«Jo, det var i 1876, och jag var tolv år. Det kom en tysk, som hette Böle, och eftersom vi inte begrep vad han sa, så hade han en tolk med. Han [...] lovade mycke pengar. Inte skulle det bli svårt heller; vi skulle bara få gå och spatsera och vara fina på en utställning [...]. Men den der utställningen var nog mest som en cirkus, för Böle tyckte snart, att vi inte såg tillräckligt vilda ut, så vi fick måla oss alldeles bruna i synen och klä oss som eskimåer.»

Tegn på kulturell tilpasning var som regel ikke tillatt så lenge folk var på jobb. De fikk heller ikke bevege seg utenfor det området som representerte deres verden. I de fleste tilfeller var området inngjerdet på en eller annen måte. I noen få tilfeller ble mennesker også utstilt i bur. Dette var tilfellet med

unggutten Ota Benga fra Belgisk Kongo som for en kort periode i 1906 ble utstilt ved siden av en orangutang i Bronx Zoo i New York.

Utstillere, impresarier og agenter

Selv om Hagenbeck utvilsomt var en av de viktigste aktørene i utstillinga av mennesker, ikke minst gjennom det omfattende nettverket firmaet hans hadde opparbeidet verden over, var han på ingen måte enerådende. I første del av 1870-tallet reiser som nevnt Herr A. Böhle og Emelie Willardt rundt i Tyskland og Østerrike-Ungarn med en rekke ulike samegrupper. Omdreiningspunktet for disse utstillingene ser ut til å ha vært Willardts utstillingsbod i Praterparken i Wien som for øvrig var et viktig arnested for datidas underholdningsbransje. Willardt ser ut til å ha vært den eneste kvinnelige impresarioen innafor denne virksomheten, i alle fall når det gjelder utstillinga av samer. Andre arrangører og etablissementer som engasjerte samer fantes også, som Albert Geoffroy Saint-Hilaire, direktør for Jardin d'acclimatation i Paris, Castans Panoptikum i Berlin, Karl Gabriels «Riesenspolarschau», L. Ruhes «Polarschau» og dansken Povl Neve for å nevne noen. Likevel nådde ingen av disse opp mot Hagenbecks omfattende virksomhet.

Like etter oppstart hadde Hagenbeck også skaffet seg en norsk agent,

ishavsskipperen (Johan) Adrian Jacobsen (1853–1947) fra Risøya utenfor Tromsø. Oppdraget var «*at hverve mig et Antal af de interessantest mulige Indfødte [...] og at overføre dem til Tyskland sammen med deres Dyr, Telte, Husgeraad og Jagtredskaber*», slik Hagenbeck formulerte det ved en anledning til en annen agent. Ved minst to anledninger var Jacobsen involvert i utstillinga av samer: en gruppe fra Karasjok og Kautokeino i 1878–1879 og en gruppe fra Røros-området i 1926, mens lillebroren Bernhard Filip skal ha vært impresario for en gruppe som ble utstilt i Hamburg og Dresden i 1893. Jacobsens eldre bror Jacob Martin, som hadde fått handelspost i Hamburg i 1868, var på et tidspunkt også involvert i virksomheten ved at han i et par års tid tok bilder av en rekke av de utstilte folkene fra sitt fotoatelier i bydelen St. Pauli. Slike visittkortbilder ble etter hvert brukt som reklame for utstillinga, men det var også vanlig at de utstilte folka solgte slike bilder av seg sjøl til egen inntekt, i tillegg til håndverks-gjenstander og utstillingsbrosjyrer. Andre berømte aktører i denne bransjen var showmannen Phineas Taylor Barnum, Buffalo Bill, eller William Frederick Cody som han het, og hans Wild West Show som turnerte store deler av USA og Europa i tida 1883–1916, og den amerikansk-kanadiske showmannen Guillermo Antonio Farini.

Mens Farini var sjef for underholdnings-etablissementet Royal Aquarium i London, ble fire unge samer fra Kautokeino engasjert her høsten 1877:

«Utse», «Nils», «Eln» og «Siri». Lederen for dette følget oppgis å være «*M. Bock, naturaliste norvégien*». Dette er med all sannsynlighet oppdagelsesreisende, naturforsker og seinere utenriks-tjenestemann Monsieur Carl Alfred Bock (1849–1932) som vokste opp i Kristiansand, men studerte zoologi i London på 1870-tallet. Vitenskapsfolk, embetsmenn og andre med kontakter lokalt så vel som internasjonalt fungerte ofte som mellommenn for å skaffe folk til utstillingene. I noen tilfeller fungerte de også som reiseledere slik tilfellet var med Tromsø-fotografen Johan Erik Wickstrøm som var agent for Hagenbecks første utstilling av samer i 1874–1875. I forbindelse med utstillinga av sju samer fra Karasjok på fornøyles- og rekreasjonsstedet Alexandra Palace i London i 1885, ble lensmannens sønn engasjert som reiseledsager. Utstillingene tilkom heller ikke bare på initiativ fra spekulative forretningsfolk. Pådriveren til utstillinga i London var Trondhjemsfødte Hans Lien Brækstad (1845–1915) som hadde jobbet størsteparten av sitt liv i verdens-byen som forfatter, journalist og etter hvert visekonsul. Denne virksomheten førte til at han seinere ble beskrevet som en «*rydningsmand i utlandet for forstaaelsen av norsk nationalitet og kultur*».

I vitenskapens tjeneste

Utstillingene av ikke-vestlige mennesker kom også i sin storhetstid til å fungere

som feltlaboratorium for ulike antropologiske undersøkelser, ofte kombinert med offentlige forelesninger og publikasjoner. På et tidspunkt da det enda var uvanlig for forskerne selv å dra ut i felt ble utstillingene betraktet som en lettvent og kjærkommen anledning til å kunne studere fremmede folkeslag på nært hold. Menneskene ble enten undersøkt på utstillingsstedet eller brakt inn til museer og universiteter. Under verdensutstillinga i Chicago i 1893, hvor en gruppe sørsamer var blant de utstilte folkene, ble det for eksempel avholdt feltskole for antropologistudentene ved byens universitet. Som en av arrangørene for utstillinga finner vi blant annet den kjente, tyskfødte antropologen Franz Boas (1858–1942).

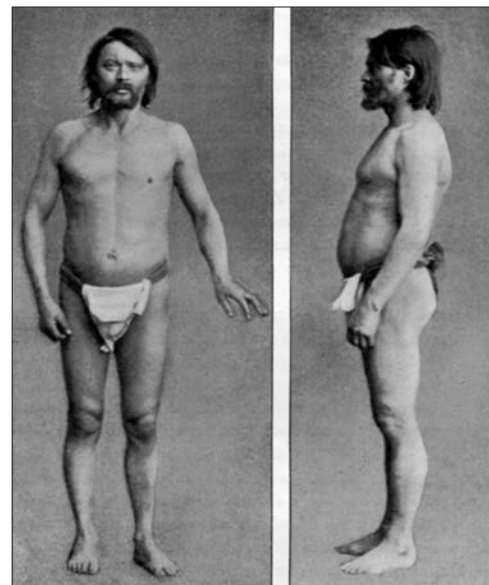
Helt sentral i denne vitenskapelige bruken av utstillingene i Europa var Boas' tidligere lærer og kollega, Rudolph Virchow (1821–1902). Virchow, som var fysisk antropolog, var lenge utstillingenes fremste vitenskapelige talsmann. Gruppen fra Karasjok og Kautokeino som Jacobsen engasjerte for Hagenbeck i 1878–1879, var blant de første i en lang rekke til å bli undersøkt

Fotografisk «dokumentasjon» sto sentralt i de fysiske antropologenes prosjekt med å finne fram til den reine, ekte samer. Her er et bilde av «Lappländer, brünetter» fra boka *Naturgeschichte des Menschen* av Carl Stratz (1904). Den rase-typologiske merkelappen skjuler identiteten til Jon Josefsen Porsanger, lederen for gruppa som Jacobsen engasjerte i 1878.

av blant Virchow og andre medlemmer av Berlin selskap for antropologi, etnologi og forhistorie. Tilsvarende undersøkelser ble foretatt av antropologiske selskap i London og Paris.

Utstillingenes egen etnografi

Utstillingene av fremmede folkeslag utgjorde som nevnt en egen, strengt regulert sjanger hvor primitivitet og rase ble iscenesatt ned til minste detalj. Det skal ikke mye fantasi til for å forestille seg hvordan utstillinger av såkalte primitive mennesker i dyrehager bidro til å sementere utbredte forestillinger om dem som laverestående naturfolk, og til å legitimere samtidas syn på rase og kulturell utvikling. Trolig

har også utstillingene og de fysiske antropologiske undersøkelser, der slike forekom, vært opplevd som krenkende av mange – det finnes en rekke eksempler på overgrep. Men dette er ikke nødvendigvis dekkende for alle de utstilte folkenes erfaringer. En grunnleggende, men ofte lite belyst, side i forståelsen av disse utstillingene, er hvordan deltakerne selv opplevde dem, livet i og utenfor leiren, og hva som var deres motivasjon for å delta.

Livet som utstilt same var en jobb – en rolle – man tok på seg en viss periode av dagen. Når det er sagt, har man heller ikke nødvendigvis tenkt på seg selv som «utstilt» – vi skulle *«visa upp oss»* som Jonas Johansson fra Jämtland uttalte det til avisa Samefolket. Ei gruppe fra Undersåker som reiste rundt i Tyskland og Østerrike-Ungarn i 1888, ble framvist fem timer om dagen, fra klokka 11 til klokka 16, med avbrudd for middag klokka 14 (kjøtt eller flesk, poteter, grønnsaker og suppe), frokost klokka 0730 (smørbrød med kjøtt eller pølse og melk til barna) og kvelds (igjen smørbrød – i tillegg fikk de daglig seks flasker øl, en liter «jokkis» og tobakk etter behov!). I denne tida måtte man holde seg innafør leiren, og se ut som en «ekte» same. Når arbeidstiden var omme begynte imidlertid for de aller fleste et annet og friere liv: livet som turist, kulturell ambassadør, verdensborger og moderne europeer.

I likhet med datidens publikum kan det virke som om også vi har hatt visse forventninger til deltagerens atferd og rolleutøvelse i denne virksomheten – en

rolle som samene selv neppe har kjent seg igjen i. Ofte blir det antatt at deltakerne ble ensidig utnyttet og at de på alle måter var prisgitt sine arbeidsgivere og det samfunn de gjerne framstilles som ufrivillig «kastet» inn i. Men alt tyder på at de fleste samene som deltok på utstillingene gjorde det på frivillig basis og var seg bevisst sin rolle. Størsteparten av de samiske deltakerne reiste utenlands med klare intensjoner, og var like mye handlende og tenkende mennesker som Hagenbeck og Jacobsen innenfor de rammer en kolonialistisk, sosial-darwinistisk kontekst tillot. Det finnes mange historier om hvordan man forhandlet om lønn og arbeidsforhold. Noen deltagere gikk også til streik. Dette var tilfellet med en gruppe fra Karasjok som ble utstilt i Budapest zoologiske hage i 1913, etter at impresarioen hadde overlatt dem til seg selv og stukket av med pengene.

Ofte hadde deltakerne eksepsjonelle opplevelser. I mange tilfeller har utstillingsdeltakelsen blitt legendarisk folklore i lokalsamfunnet og gitt de involverte en spesiell status. Mer enn 50 år etter sin død ble for eksempel Thomasen Holm ennå husket som «Engelsk-Jens» etter utstillinga han deltok på i 1822. Og på Reinen på fastlandssida utafor Tromsø finnes det en bakke som heter «Hamborg-bakken», oppkalt etter paret fra Karesuando som hadde gamma si der når de var her om sommeren. Heller ikke var forholdet mellom utstillere eller agent og utstilt bare negativt – vennskap har oppstått, kontakter man har hatt bruk for seinere i livet er blitt opprettet, og man har delt

positive opplevelser. Adrian Jacobsen tok blant annet noen av folkene han engasjerte med på sightseeing, handle- og teatertur i den franske hovedstaden. Ved en annen anledning var han og to samer invitert på middag til en sveitsisk baron og hans ungarske kone. Tilstede var også andre gjester fra en rekke andre land. Konversasjonen foregikk både på engelsk, tysk, fransk, italiensk, ungarsk, arabisk, norsk – og samisk: *«Det var et sant Babel. Alle var forbausede over, at Lapperne opførte sig saa anstændigt»*, skriver Jacobsen.

Det finnes også fortellinger som vitner om at virksomheten har framstått som besynderlig og parodierbar for dem den angikk. Ikke minst har det europeiske publikumets voldsomme interesse for «det ville folket i fra nord» ansporet en viss oppfinnsomhet. Jonas Johansson forteller for eksempel om to samiske brødre som skaffet seg et jernbur og dro ned til Danmark og Tyskland. Der vekslet de på å sitte i buret og vise seg fram som «verldens vildaste lapp»: *«En stor, rå köttbit slängdas in i buret varvid samens kastade sig över den, bet och slet så blodet rann över hakan»*. Uavhengig av om dette har vært en reell hendelse eller ikke, sier den noe om den ironiske distanse – og «entreprenørånd» – som enkelte samer følte i forhold til å kommersielt framstille seg.

For mange samer ser utstillingene ut til å ha representert en vei ut av fattigdom og en anledning til å legge seg opp penger. Om samene fra Undersåker het det blant annet at *«(dom) ha samlat en liten sparpenning under sin resa och*

trifvas väl). Perioden utstillingene strakk seg over var da også ei tid preget av radikal omlegging av reindrifta, tap av beiteområder – særlig på sørsamisk område, økonomisk nedgang og masseutvandring. Dette var imidlertid ikke situasjonen for alle. Som det het i et brev i avisa Tromsøposten vedrørende en gruppe samer fra Karasjok som var blitt engasjert til å la seg utstille i Alexandra-palasset i London i 1885: «*Samtlige lapper ere Folk, der sidde i forholdvis gode Kaar og som derfor, ligemeget drevne af reiselyst som af den pecuniære Fordel, have ladet sig engagere*». Dette var jo også reisevante folk, ikke minst var de vant til å ferdes i flerkulturelle kontekster. Mange har framhevet ønsket om å gjøre samekulturen kjent. For andre kan deltakelsen faktisk også hatt en mer eller mindre religiøs motivasjon. I likhet med mange andre «profesjonelle ville» var mange av de samiske deltakerne dypt religiøse, en god del tilhørte den læstadianske bevegelsen. Aleko Lilius, Hagenbecks finske agent, forteller om vanskeligheter med å verve samer fra Ylitornio til pinseutstillinga i Hagenbecks dyrehage i Hamburg i 1909. I et siste forsøk henvender han seg til bygdas autoritet, den læstadianske skolelæreren. Han skriver: «*Det var först sedan jag hade klargjort för honom att han med de pengar som han och hans lappar skulle förtjäna kunde bygga ett*

församlingshus där de kunde samlas och höra honom predika, som jag lyckades slå en bräsck i hans mur».

Det hører kanskje også med til bildet at for noen kan utstillingene, i tillegg til økonomisk kompensasjon og opplevelser, paradoksalt nok ha representert større frihet, spillerom og muligheten til å bli betraktet som et likeverdig menneske, enn hva deres faktiske situasjon i hjemlandet tillot. Faktum er i alle fall at ikke rent få av deltakerne vendte tilbake gjentatte ganger – noen over generasjoner. Dette var tilfellet for familien til Daniel Mortensen

(1860–1924) fra Røros som deltok på verdensutstillinga i Chicago i 1893 med kone og barn. Mortensen var lærer, kateket i baptistmenigheten, reindriftsame, grunnlegger av den samiske avisa *Waren Sardne*, sosialist og kjent samepolitisk talsmann. To av hans barn kom seinere til å reise rundt på utstillinger med sine familier på 1920- og 30-tallet, og de ble som oftest godt mottatt der de kom. Som barnebarnet til Mortensen, unggutten Trygve Danielsen, som i 1933–1934 deltok på den siste samiske utstillinga av denne typen uttrykte det:

Finske samer fra Enontekiö på utstilling i Tyskland i 1924 eller 1925. Kvinnen til høyre er i en tysk kilde oppgitt som «Juka Mogge».

«Overalt ble vi godt mottatt [...] Jeg hadde det moro hele tida, jeg. Jeg kom i kontakt med jevnaldrende og fikk kamerater overalt, og jeg lærte meg mange språk. Det var litt annerledes med foreldrene mine. De fikk ikke den samme kontakten

med folk som vi barna. De hadde det ikke like lett med språket. Det var nok bekymringer selv om vi barna ikke forsto det».

Lappeleiren Ltd., Bergen

Også i Norge fantes det ordninger som inngikk i en tilsvarende utstillingspraksis, såkalte lappeleirer. Både i Hammerfest, Harstad og Tromsdalen vokste det fram mer eller mindre institusjonaliserte leire som hadde som formål å betjene turistbåtene som kom i stadig større antall mot slutten av 1800-tallet. Siden mange av disse stedene lå tungvint til ble det ytret ønske om at man også burde anlegge en slik leir i Bergen: «*thi alle Udlændinger vilde gjerne se Lapper og Rensdyr, men kun 10 % af alle Tusinde, som kom i Sæsonen og tog Nordkapturen, havde Anledning til at faa se en Lappeleir, som der var skrevet om i alle Reisehaandbøger*», skriver nestoren i turistnæringa i Bergen, Ferdinand Scarlett. I 1897 blir leiren anlagt ved Bjørndalen i Laksevåg: et telt, en gamle og en kafé. Her ble det servert «Kaffe og Smørrebrød, Frugt, Kager, Brus og Limonade». I tillegg var det overnattingsmuligheter for bestyrer og betjening.

Scarletts fetter, Ferdinand Bremer fra Levanger var initiativtaker, og sto sammen med Cooks reisebyrå og

Scarlett bak foretaket. Bremer hadde også ved tidligere anledninger vært involvert i slike utstillinger i utlandet. Fem personer ble engasjert til å bebo leiren: Sytten år gamle Maren Marie Kant, Lars Olson, Lars Mortensen, Nils Thomassen og Kristina Fjellstrøm Enafors. Oppgaven deres besto i å «*leve sit sædvanlige Liv, føre en anstændig Vandel, vise Høflighed mod de Besøgende, passe de Lappeleiren tilhørende Rensdyr og for øvrig rette sig efter Bestyrerens Forskrifter*». For dette fikk Maren Marie to kroner dagen. En dag blir leiren besøkt av redaktøren for et ukeblad. Her treffer han igjen en «lappisk jomfru» som viste seg å være et «Pariserbekjendskab fra 1889». Piken han sikter til er Maren Marie. Hun hadde deltatt på ei utstilling i Jardin d'Acclimatation sammen med familien sin det året (se Jünges artikkel og bilde side 29).

Allerede året etter, i 1898, begjæres Lappeleiren Ltd. konkurs. Bremer aksepterte imidlertid et tilbud fra Nederland om å ta over leiren. Samer, reinsdyr, telt og beholdningen av samisk håndverk ble dermed sendt videre til Rotterdam hvor de ble stilt ut.

Etter Harris, C.J. 1998. Lappeleiren ved Bergen – et hundreårsminne. Bergensposten.

Litteratur:

Altick, Richard Daniel. 1978. *The shows of London*. Belkap Press, Cambridge, Mass.

Hagenbeck, Carl. 1911. *Dyr og mennesker. Oplevelser og erfaringer af Carl Hagenbeck*. Fr. Bagges Kgl. Hofbogtrykkeri, København og Kristiania.

Jacobsen, J.A. 1887. *Kaptein Jacobsens Reiser til Nordamerikas Nordvestkyst 1881–83*. Alb. Cammermeyer. Kristiania.

Aleko Lilius. 1957. *Ett herrans liv*. Gebers.

Manker, Ernst. 1939. *Under samma himmel. Strövtåg och studier bland samer söderut*. Lars Hökerbergs bokförlag, Stockholm.

Forfatteren:

Cathrine Baglo er stipendiat ved fagenhet for samisk etnografi ved Tromsø Museum – Universitetsmuseet, hvor hun skriver avhandling om utstillinga av samer i Europa og Amerika på 1800-tallet, første del av 1900-tallet. Avhandlinga ferdigstilles våren 2009.

E-post:cathrineb@tmu.uit.no